

MICHAŁ SAJEWICZ

DEADIEKTYWNE OSOBOWE *NOMINA SUBIECTI* Z FORMANTEM
SŁOWOTWÓRCZYM *-ač* W GWARACH BIAŁORUSKICH
OKOLIC NAREWKI NA BIAŁOSTOCCZYŹNIE

1. UWAGI WSTĘPNE

Celem artykułu jest opis typu słowotwórczego deadiektynnych nazw subiektów z formantem słowotwórczym *-ač* występujących w gwarach białoruskich okolic Narewki na Białostocczyźnie. Nacisk położony zostanie na ustalenie liczebności i aktywności poddanego analizie typu słowotwórczego. Dokonana będzie także analiza semantyczna poświadczonych w badanych gwarach deadiektynnych nazw subiektów z FS *-ač* z uwzględnieniem nie tylko ich znaczenia leksykalnego, ale także wartości emocjonalnej. Dużo uwagi poświęci się również opisowi najważniejszych zjawisk morfonologicznych towarzyszących słowotwórstwu badanych derywatów.

Bazę materiałową pracy stanowią osobowe nazwy subiektów z FS *-ač* poświadczone w gwarach białoruskich okolic Narewki na Białostocczyźnie. Materiał pochodzi z dziesięciu wsi leżących na terenie gminy Narewka: Eliaszuki, Kapitańszczyzna, Lewkowo Nowe, Lewkowo Stare, Michnówka, Narewka, Ochrymy, Podlewkowie, Suszczy Borek, Skupowo. W artykule zostały wykorzystane materiały zebrane przez autora podczas eksploracji terenowych prowadzonych w latach 1974-1979 oraz 1988-1996. Duża część poddanych analizie derywatów została wyekscerpowana z tekstów gwarowych nagranych wcześniej w terenie na taśmie magnetofonowej. Wykorzystano ponadto derywaty zapisane na

podstawie własnego kwestionariusza, a także uzyskane podczas swobodnych rozmów z informatorami.

Analizie słowotwórczej zostały poddane wyłącznie nazwy o strukturze przejrzystej, aktualnie motywowane. Wyrazy motywujący i motywowany pozostają ze sobą w stosunku jasnym, oczywistym, dlatego też FS w zgromadzonym materiale daje się wyodrębnić bez uciekania się do analizy etymologicznej.

Podstawę teoretyczną opracowania stanowi dorobek polskiej szkoły słowotwórczej, por. m.in. [Grzegorzczkowska 1979; Grzegorzczkowska, Puzynina 1979; Grzegorzczkowska, Puzynina 1998; Brodowska-Honowska 1967; Honowska 1979; Laskowski 1966; 1971; Nagórko 1998; Jadacka 2001]. Uwzględniono ponadto bogaty dorobek w zakresie słowotwórstwa synchronicznego wielu językoznawców rosyjskich [Винокур 1946, Кубрякова 1972, Земская 1973, Лопатин 1977; Улханов 1977; Моисеев 1987], czeskich [Pořadauf 1958; Dokulil 1962; Ružička 1964; Šmilauer 1971], słowackich [Horecký 1959; Buzássyová 1974], ukraińskich [Ковалик 1958a; 1958b], białoruskich [Сцяцко 1977; Шакун 1978; Лукашанец 1998] i bułgarskich [Тетовска-Троева 1988].

Słowotwórstwo rzeczowników w gwarach białoruskich Białostoczczyzny nie zostało dotychczas należycie zbadane. Wyjątek po tym względem stanowią gwary okolic Narewki i Białowieży, gdzie badania nad derywacją sufiksalną osobowych nazw subiektów prowadził M. Sajewicz [1990; 1995, 2000; 2001a; 2001b; 2002; 2003b; 2003c].

2. CHARAKTERYSTYKA TERENU BADAŃ

Białostoczczyzna jest terenem typowo pogranicznym, tu bowiem zetknęło się ze sobą osadnictwo polskie z ruskim, a także słowiańskie z bałtyckim [Kuraszkiewicz 1955, 334-338, Wiśniewski 1957, 319-326]. Ziemi nad Bugiem, Narwią i Narewką nigdy nie zasiedlała ludność jednolita pod względem etnicznym, wyznaniowym i językowym [Szymański 1973, 25-32; Wiśniewski 1977, 7-8].

Najogólniej można stwierdzić, że kolonizacja ziem dzisiejszej Białostoczczyzny odbywała się z kilku kierunków. Z zachodu napływali Mazowszanie, ze wschodu i północnego wschodu Rusini spod Świsłoczy, Wołkowyska i Grodna, a z południa i południowego wschodu – Rusini z Wołynia i Polesia

[Jaroszewicz 1844, 30, Wiśniewski 1964, 30-31; 1977, 8, 70-74, 1980, 14]. Przez pewien czas na północy i północnym wschodzie znaczną aktywność wykazywał także bałtycki element osadniczy [Wiśniewski 1964a, 130-132, 134-135; 1964b; Nalepa 1964].

W wyniku specyficznych procesów osadniczych oraz wielu czynników natury politycznej, administracyjnej i kościelnej ukształtowana została na Białostocczyźnie swoista struktura etniczna, społeczna, wyznaniowa i językowa miejscowego osadnictwa [Wiśniewski 1977, 7]. Wykształcił się podział ziem Białostocczyzny na trzy zasadnicze części: zachodnią, północno-wschodnią i południowo-wschodnią [Wiśniewski 1977, 14]. Część zachodnią zamieszkuje ludność polska wyznania katolickiego. Obie pozostałe części zasiedliła ludność pochodzenia ruskiego, z tym że na północy mieszkają potomkowie osadników przybyłych z Białorusi i częściowo Litwy, na południu zaś – z Wołynia i Polesia. Skupiska wyznawców katolicyzmu występują także wewnątrz wschodniej części Białostocczyzny, zwłaszcza w miastach i miasteczkach, czasem też na wsi, szczególnie na północ od rzeki Narew.

Tę bogatą mozaikę etniczną, a w ślad za tym religijną, kulturową i językową dopełniają mieszkający w kilku wsiach białostockich (np. Bohoniki, Kruszyniany) Tatarzy [Łapicz 1989] oraz osiadli ponad półtora wieku temu m.in. pod Augustowem, Suwałkami i Sejnami Rosjanie-staroobrzędowcy [Grek-Pabisowa 1968; 1983; Grek-Pabisowa, Maryniakowa 1980; Iwaniec 1977, Zielińska 1996]. Okolice Sejn zamieszkuje ponadto kilkutysięczna grupa Litwinów [Smoczyński 1972].

Przez kilka stuleci znaczny odsetek mieszkańców Białostocczyzny stanowili także Żydzi, którzy osiedlali się głównie w miastach i licznych miasteczkach tego regionu. W XIX stuleciu, a także w pierwszej połowie XX stulecia znaczną aktywność wykazywał również na Białostocczyźnie niemiecki element osadniczy. Niemcy osiedlali się najczęściej w Białymstoku i okolicznych osadach fabrycznych. Przed I wojną światową teren ten zamieszkiwała ponadto liczna grupa napływowej ludności prawosławnej, najczęściej Rosjan. Ukształtowany przez stulecia układ sił uległ znacznieszym zmianom dopiero w połowie XX wieku, szczególnie w wyniku eksterminacji ludności żydowskiej w okresie II wojny światowej.

Ludność wiejską zamieszkująca wschodnią część Białostocczyzny łączy realna więź ze społecznością rodzinną, miejscową i prawosławną [Sadowski 1991, 131; Mironowicz 1993, 202-214]. Świadomość tych ludzi pozostaje najczęściej na etapie świadomości etnicznej, nie zaś narodowej [Pawluczuk 1972, 131; Sajewicz 1993, 125-139]. Jest to grupa silnie związana ze wsią, jej mieszkańcami, kulturą wiejską, przy czym rdzeniem tej kultury jest prawo-

sławie [Sadowski 1991, 102-103; Sajewicz 2003a]. Członkowie tych zbiorowości odczuwają żywo związki łączące ich ze „swoimi”, to jest z wyznawcami prawosławia, niezależnie od tego, czy są oni białoruskojęzyczni, czy też ukraińskojęzyczni. Najbardziej charakterystyczną cechą tych zbiorowości jest chłopskość i niski na ogół poziom wykształcenia. Trafnie zauważa W. Pawluczuk [1972, 131], że „[...] w zasięgu prawosławia ukształtowała się na wschodniej Białostocczyźnie grupa etniczna istniejąca zarówno w świadomości własnej, jak i w świadomości grup sąsiednich. W świadomości własnej istnieje jako grupa „swoich”, „prawosławnych”, „ruskich”, „białoruskich”. Określenia te używane są jako synonimy, przy czym z pojęciem „prawosławny” częściej spotykamy się wśród ludzi starszych, pojęcia zaś „białoruski” używa młodzież, zwłaszcza bardziej wykształcona. Świadomość białoruskości na tym terenie jest więc świadomością nazwy”. Spostrzeżenia W. Pawluczuka potwierdzają także badania A. Sadowskiego [1991] i E. Mirownicza [1993].

Ziemie wchodzące obecnie w skład gminy Narewka należały w okresie przedzbiorowym do różnych jednostek administracyjnych [Michaluk 1997, 16-17 i in.; Wiśniewski 1980, 14-30]. Znaczną część terenu badań stanowią ziemie, które w przeszłości należały do dóbr Narewka (własność rodziny Massalskich), będących enklawą powiatu grodzieńskiego województwa trockiego w województwie nowogródzkim. Ziemie leżące na południe od byłych dóbr Narewka należały do województwa brzeskiego, a na zachodzie, za rzeką Narewką, do województwa podlaskiego.

Mimo odrębnej przynależności administracyjnej i państwowej, badany teren zasiedlała w przeszłości głównie ludność białoruskojęzyczna spod Świsłoczy i Wołkowyska, częściowo także spod Grodna. Znalazło to oczywiście swoje odbicie w systemie badanych gwar. Wykazują one podobieństwo w zakresie fonetyki, fleksji i leksyki, aczkolwiek obserwujemy także pewne różnice, które wynikają m.in. z wpływów sąsiednich gwar ukraińskich [AGWB; Kuraszkiewicz 1964, Glinka 1960; Smułkowa 1960; 1968a; 1968b, Kondratiuk 1964; Łesiów 1994]. Zauważalne są także rezultaty dawnych wpływów bałtyckich.

Gwary okolic Narewki i Białowieży są najdalej na południe wysuniętymi gwarami białoruskimi na terenie Białostocczyzny. Notujemy tu jeszcze charakterystyczne dla obszaru białoruskojęzycznego akanie, dziekanie i ciekanie. Gwary białoruskie okolic Narewki nie mają obecnie bezpośredniej styczności z gwarami ukraińskimi, dzieli je bowiem dość szeroki pas Puszczy Ładzkiej.

Wpływ języka polskiego na badane gwary był przez dłuższy okres nieznaczny, ponieważ osiadła nad Narwią i Narewką ludność ruska przez kilka

stuleci żyła prawie w całkowitej izolacji, zagubiona wśród lasów i licznych mokradeł. Życie toczyło się własnym, puszczańskim trybem, a cywilizacja docierała w te strony powoli. Wpływem polskim nie sprzyjał także brak bezpośredniej styczności badanych gwar z gwarami polskimi. Na co dzień i w kontaktach z osobami z zewnątrz miejscowa ludność używała wyłącznie gwary „tutejszej” [Sajewicz 1997].

Język polski zaczął aktywniej oddziaływać na badane gwary w okresie międzywojennym, a zwłaszcza po II wojnie światowej. Największe wpływy polskie obserwujemy w sferze leksyki, znacznie mniejsze w zakresie fonetyki i morfologii. Polski język literacki oddziałuje obecnie na badane gwary przede wszystkim przez szkołę, telewizję, radio i prasę. W okresie powojennym znaczny wpływ na gwary białoruskie Białostoczczyzny wywarł również białoruski język literacki, zwłaszcza poprzez szkolnictwo (język ten wykładany jest w szkołach podstawowych i w dwóch liceach ogólnokształcących) i prasę białoruskojęzyczną.

Mieszkańcy badanego terenu są bilingwistami. W domu, w kontaktach z sąsiadami posługują się wyłącznie miejscową gwarą białoruską. Z mieszkańcami miast, urzędnikami, z osobami „z *Polszczy*” porozumiewają się z reguły w języku polskim. Konsekwencjami bilingwizmu, tj. przemiennego używania dwóch (kilku) języków są – jak słusznie zauważa J. Juhasz [1970, 30] – interferencje językowe (odstępstwo od norm jednego języka pod wpływem drugiego) i przeniesienie elementów językowych („wpływający język nie powoduje w pierwszym języku naruszenia normy, tylko stymuluje funkcjonujące już w nim prawidłowości, procesy i zjawiska”) [Kość 1989, 155].

Mimo pewnych cech wskazujących na wpływ sąsiednich gwar ukraińskich [Kuraszkiewicz 1964] i języka ogólnopolskiego, badane gwary są w swojej podstawie gwarami białoruskimi, posiadają one wiele cech typowych dla południowo-zachodniego dialektu tego języka.

3. DEADIEKTYWNE OSOBOWE *NOMINA SUBJECTI* Z FORMANTEM *-ač*

Materiał (81): *baχm'ač* ≤ *baχm'aty* ‘przysadzisty’, *bay'ač* ≤ *bay'aty* ‘bogaty’, *barad'ač* /1/ ≤ *barad'aty* ‘brodaty’, *barad'ač* /2/ ≤ *barad'aty* ‘z wysuniętą żuchwą’, *bas'ač* /1/ ≤ *bosy* // *bas'aty* ‘bosy’, *bas'ač* /2/ ≤ *b'osy* ‘biedny, ubogi’, *bułav'ač* ≤ *bułav'aty* ‘z dużą głową’, *brud'ač* ≤ *br'udny* ‘brudny’, *bryd'ač* ≤ *br'ytk'i* ‘brzydki’, *burχl'ač* ≤ *burχl'avy* ‘otyły, nalany’, *b'il'm'ač*

/l/ ≤ *b'il'm'aty* 'z dużymi oczami', *b'il'm'ač* /2/ ≤ *b'il'm'aty* 'z bielmem na oku', *cyb'ač* ≤ *cyb'aty* 'długonogi', *cyc'ač* ≤ *cyc'aty* 'z dużymi piersiami', *čub'ač* ≤ *čub'aty* 'czubaty', *dayy'ač* ≤ *d'oŷy'i* 'wysoki', *drap'ač* ≤ *drap'aty* 'zadziorny', *zyb'ač* ≤ *zyb'aty* 'długonogi', *zyy'ač* ≤ *zyy'aty* 'długonogi', *z'er-k'ač* ≤ *z'er-k'aty* 'zadziorny', *z'ik'ač* ≤ *z'ik'i* 'nietowarzyski', *z'ub'ač* /1/ ≤ *z'ub'aty* 'długonosy', *z'ub'ač* /2/ ≤ *z'ub'aty* 'ostronosy', *guz'ač* ≤ *guz'aty* 'mający guzy na ciele', *χvast'ač* ≤ *χvast'aty* 'przebiegły, chytry', *yałav'ač* ≤ *yałav'aty* 'z dużą głową', *γarb'ač* ≤ *γarb'aty* 'garbaty', *γark'ač* ≤ *γark'aty* 'niewymawiający spółgłoski r', *γarl'ač* ≤ *γarl'aty* 'krzykliwy', *γlux'ač* ≤ *γlux''i* 'głuchy', *γub'ač* ≤ *γub'aty* 'z dużymi wargami', *karp'ač* ≤ *karp'aty* 'dziobaty', *kas'ač* ≤ *kas'y* 'zezowaty', *kasm'ač* ≤ *kasm'aty* 'kosmaty', *kastrab'ač* ≤ *kast-rab'aty* 'kostropaty', *kašl'ač* ≤ *kašl'aty* 'kosmaty', *kaŷdun'ač* ≤ *kaŷdun'aty* 'brzuchaty', *kaŷtun'ač* ≤ *kaŷtun'aty* 'długowłosy', *kudl'ač* ≤ *kudl'aty* 'kudłaty', *kuks'ač* ≤ *kuks'aty* 'pozbawiony dłoni', *kul'γ'ač* ≤ *kul'γ'avy* 'kulawy', *l'ix'ač* ≤ *l'ix''i* 'zły, diabelski', *łab'ač* ≤ *łab'aty* 'z dużym czołem', *łaxm'ač* ≤ *łaxm'aty* 'obdarty, w łachmanach', *łup'ač* ≤ *łup'aty* 'z dużymi wargami', *łyp'ač* ≤ *łyp'aty* 'z dużymi wargami', *łys'ač* ≤ *łysy* 'łysy', *maχn'ač* /1/ ≤ *maχn'aty* 'włochaty, kosmaty', *maχn'ač* /2/ ≤ *maχn'aty* 'ze starym zarostem', *mandr'ač* ≤ *m'ondry* 'przemądrzały', *mard'ač* ≤ *mard'aty* 'z dużą twarzą', *murz'ač* ≤ *murz'aty* 'brudny', *nas'ač* ≤ *nas'aty* 'nosaty, z dużym nosem', *nazdr'ač* ≤ *nazdr'aty* 'z dużymi nozdrzami', *nenz'ač* ≤ *n'enžny* 'nędzny, mizerny', *parχ'ač* ≤ *parχ'aty* 'pokryty strupami', *pejs'ač* ≤ *pejs'aty* 'pejsaty', *pl'ask'ač* ≤ *pl'ask'aty* 'płaski, spłaszczony', *puc'ač* ≤ *puc'aty* 'pucułowaty', *puz'ač* ≤ *puz'aty* 'brzuchaty', *ray'ač* ≤ *ray'aty* 'krnąbrny', *rak'ač* ≤ *rak'aty* 'z wylupiastymi oczami', *rasχr'éstač* ≤ *rasχr'éstany* 'rozchełstany', *smark'ač* /1/ ≤ *smark'aty* 'zasmarkany', *smark'ač* /2/ ≤ *smark'aty* 'niedorośli, niedojrzały', *strup'ač* ≤ *strup'aty* 'pokryty strupami', *sux'ač* ≤ *sux''i* 'chudy', *s'il'ač* ≤ *s'il'ny* 'silny', *ščarb'ač* ≤ *ščarb'aty* 'szczerbaty', *šurp'ač* ≤ *šurp'aty* 'ospowaty', *tarb'ač* ≤ *tarb'aty* 'gruby, otyły', *trybuχ'ač* ≤ *trybuχ'aty* 'brzuchaty', *uyr'ač* ≤ *uyr'aty* 'wągrowaty', *valaχ'ač* ≤ *valaχ'aty* 'włochaty', *valas'ač* ≤ *valas'aty* 'włochaty', *vars'ač* ≤ *vars'aty* 'zarośnięty', *vauk'ač* ≤ *vauk'aty* 'ponury', *vus'ač* ≤ *vus'aty* 'wąsaty', *zub'ač* ≤ *zub'aty* 'zębaty', *z'irk'ač* ≤ *z'irk'aty* 'z dużymi oczami', *žyvat'ač* ≤ *žyvat'aty* 'brzuchaty'.

TS deadiektywnych osobowych nazw subiektów cech z formantem *-ač* wykazuje w gwarach białoruskich wysoką aktywność, natomiast w białoruskim języku literackim należy do mało aktywnych [ГБМ 1962, 102; Вярхоў 1965; Лукашук 1973, 10-11; 1974; 1980; Сцяцко 1977, 95-97]. O. A. Leszczinskaia [Лещинская 1974, 14] zalicza go nawet do nieaktywnych typów słowotwórczych.

W nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostoczczyzny analizowany typ słowotwórczy dorównuje pod względem aktywności typowi słowotwórczemu z formantem *-ak* i ustępuje pod tym względem jedynie typom słowotwórczym z formantami *-ik* i *-ec*, które przejawiają w tych gwarach najwyższą aktywność [Sajewicz 2002].

Analizowany TS tworzą derywaty zróżnicowane pod względem powszechności użycia. Obok derywatów często używanych, por. *bay'ač*, *barad'ač*, *bas'ač* /1/, *bas'ač* /2/, *bułav'ač*, *b'il'm'ač*, *drap'ač*, *z'erk'ač*, *z'ik'ač*, *z'ub'ač*, *guz'ač*, *χvast'ač*, *γαlav'ač*, *γarb'ač*, *γark'ač*, *γarl'ač*, *γlux'ač*, *γub'ač*, *kas'ač*, *kau-dun'ač*, *kautun'ač*, *kudl'ač*, *l'iχ'ač*, *lab'ač*, *łaxm'ač*, *łup'ač*, *łys'ač*, *mandr'ač*, *mard'ač*, *murz'ač*, *nas'ač*, *puz'ač*, *rak'ač*, *rasχ'ęstač*, *smark'ač* /1/, *smark'ač* /2/, *sux'ač*, *s'il'ač*, *ščarb'ač*, *vałas'ač*, *vauk'ač*, *vus'ač*, *zub'ač*, *z'irk'ač*, notowane były również derywaty rzadko używane, niektóre wręcz sporadycznie, por. *baχm'ač*, *burχl'ač*, *cyb'ač*, *čub'ač*, *dayy'ač*, *zyb'ač*, *zyg'ač*, *zyy'ač*, *karp'ač*, *kasm'ač*, *kastrab'ač*, *kaśl'ač*, *łyp'ač*, *maχn'ač* /1/, *maχn'ač* /2/, *pl'ask'ač*, *puc'ač*, *ray'ač*, *šurp'ač*, *uyr'ač*, *vałax'ač*, *vars'ač*.

TS deadiektynnych osobowych nazw nosicieli cech z FS *-ač* obejmuje prawie wyłącznie derywaty nacechowane ujemnie. Powstają one w wyniku połączenia formantu *-ač* z przymiotnikami oznaczającymi takie cechy człowieka, które przez nosicieli gwary odbierane są jako negatywne. Derywaty te wyrażają niechęć, antypatię lub pogardę mówiącego do określanej osoby, por. *baχmač'a* *jak'oγos' pryvat'a* | *tak''i baχm'aty* | *prys'azisty* | *jak toj kub'enok* | *i žyv'e z' _im*; • *to bay'ač* | *d'umajęš što bay'aty pam'ože b''ędnamu* | *z'e tam* | *jam'u us''o m'alo*; • *tak''i małady χl'opec i barad'ač* /1/ | *barad'aty jak póp*; • *pab'ač jak''i barad'ač* /2/ | *ar'ac' t'o ju barad'oju m'ožna*; • *nalaž'y* | *bas'aču* /1/ | *čarav''ik'i* | *a to n'oγ'i pakal''ęčyš* | *b'osy ł'az'iš*; • *to bas'ač* /2/ | *γ'oły vón jag_b'ič* | *b'osy* | *baz_γraš'a*; • *nu_j bru'dač* | *i to ł'az'it br'udny tak''i*; • *tak''i bryd'ač* | *a b'aby χar'ošaję šuk'aję*; • *l'auk'ouusk'i bułav'ač pav''ęs'ius'e* | *n'im'a užę bułav'atayo*; • *uz'al'a sab''ę tak'oγo burχl'ač'a* | *m'alo što burχl'aty* | *da tay'o šče m'orda čyrv'ona*; • *čay'o toj b'il'm'ač* /1/ | *da_ii'ę prył'az'it* | *sam b'il'm'aty* | *a χar'ošaję z'ęuk'i šuk'aję*; • *b'il'm'ač* /2/ | *za_bab'am'i ayl'ad'ajec:e* | *stary* | *b'il'm'aty* | *i šče jam'u tr'eba*; • *s_tvay'o g''en'ika tak''i cyb'ač zrab''ius'e* | *cyb'aty* | *n'oγ'i jak t'yię ayl'obl'i*; • *toj cyc'ač to m'us'i n'i_až'en'ic:e* | *štos' n'i_tak* | *mušč'yna* | *a tak''i cyc'aty*; • *i toj čub'ač na_zab'avu vyb'ir'ajec:e* | *tak''iχ čub'atyχ na_zab'avax ł'up'at*; • *tak''i dayy'ač zrab''ius'e* | *l'oško kar'otk'e* | *d'ouy'i tak''i*; • *drap'ač tak''i* | *us''udy jay'o p'ouno* | *drap'aty jag_b'ac'ko*; • *ia s_tab'oju* | *zyb'aču n'i_zyid'us'* | *u_man''e n'oγ'i kar'otk'i* | *a ty zyb'aty*; • *χaj toj zyy'ač pab'iž'yt da_skl''epu za_v'in'om* | *zyy'aty* | *χ'utko spr'av'ice*; • *jak ty v'ytrymau s_tym z'erkač'om* | *z'erk'ata* |

šče_i vr'edna; • a to_i z'ik'ač n'ik'udy n'i_χ'o3'it | v''ěčno s'iz'it u_χ'ac'i | z'ik'i čalav''ék; • s'orok l'ět pražyl'a s_tym svaj'im z'ubač'om /1/ | z'ub'aty | a i'akos' spadab'aus'e iōi; • iak''i z'ub'ač /2/ | nōs iak u_b'ušla γ'ostry • guz'ač pai'ěxay da_d'oxtara | a čy tak'omu guz'atamu daxtar'é pam'oγut; • to xvast'ač | xvast'aty i padm'anščyk; • nu_i yalav'ač | šče tak'oγo č'uda n'i_b'ačyū | kop_tak''i yalav'aty byū čalav''ék; • pasvar'yus'e ia z''is'aka s_tym yarbač'om | pab'ač | yarb'aty | a tak''i vr'edny; • yl'an' | u_tel'av''izarav'i sam'yie yarkač'é s'iz'at | yark'avy i tyun'y; • c''išej | yarl'aču | rav'eš na_c'ětu v''osku | yarl'aty | a durn'y iag_baz'm''én; • yavar'y da_iay'o yalas'n''ej | to ylux'ač | ylux''i iak pen'; • što | yub'aču | zam'očk | mauč'yš nad'uūšy γ'uby; • što to za_karp'ač staj'it k'ata_z'var'ej | c'ěta m'orda karp'ata; • naj'yōrš to s_kasač'om paršuk'a b'ic' | v'el'm'i str'ašno | χal''era | iak ab'uχom kas'y zamaχ'ne''c:e; • što to za_kasm'ač | ia k to_i garang'utan abr'osly | kasm'aty; • pašl''i iay'o k_č'ortu m'ac'ery | tay'o kastrabač'a | patr'ěbny tab''e tak''i kastrab'aty kaval''er; • 'al'e kašl'ač | i pad'umaj | tak''i kašl'aty | a da_patstryγ'al'n'ika n'i_p'ōjz'e; • a kop_ty zdoχ | kaudun'aču | b'ebex pa_kal''én'i | kaudun'aty | a žar'e iag_by z'v'e sr'ak'i m'ěū; • to_i kautun'ač da_tvaj'é dačk''i zaχ'o3'it | i van'a χ'oče tak'oγo kautun'atayo; • pai3''i l''ep'i | kudl'aču | da_fr'yz'iera | kudl'aty | iak vouk zar'ōs; • što ty kuks'aču | γ'etyimi kuks'atymi yr'abam'i zr'ob'iš; • iak to kul'γ'ač | što tab''e kul'γ'avy pam'ože; • što to_i l'ix'ač vyrabl''aje | i r'ady na l'ix'oγo n'im'a; • nu_i lab'ač | lop_šyr'ok'i | χoc' ty gv'oz'z'i prast'uj; • ty tay'o laxmač'a n'i_pusk'ai da_χ'aty | c'ap'er tyχ laxm'atyχ p'oyno l'az'it; • i što | lup'aču | z'ěuka n'i_sχac''ěla tak'oγo lup'atayo; • z'e van'a našl'a tak'oγo tupač'a | l'ypaty v'el'm'i | i bryd'óc'e; • a to lys'ač | l'yisy iak b'uben | a šče yr'eban'a kupl''aje; • zab'ač iak''i maχn'ač /1/ | iak abaz''ana vyyl'ad'aje | tak''i maχn'aty; • zy'orb''ilo jay'o | tvar maχnac''én'om zar'ōs | tak''i maχn'ač /2/ zrab''iys'e; • n'i_buc_tak''i mandr'ač | n'i_d'umaj što uže tak''i m'ondry; • zab'ač iak''i mard'ač | čuc' u_tel'av''izor ul'az'it | mard'aty | tak rasp'as':e; • iz''i pam'yis'e | murz'aču | a to murza'ty l'az'iš; • u_nas pal''akou nasač'am'i nazyv'ajut | nas'aty van'y v'el'm'i; • vōn tak''i s'amy nazdr'ač iak i iay'o b'ac'ko; • i tak''i pl'ask'ač tab''e padab'ajec:e | zab'ač iak'aja m'orda pl'ask'ata; • žar'y men'š | puc'aču ty | m'orda zrab''ilas'a kr'wyla iak m''es'ec; • z'e ty | puz'aču | pχ'ajes':e | tak''i puz'aty | a kruy'om p'oyno; • vōn tr'oχu ray'ač | c'aškav'ato b'u3'e tak'omu ray'atamu u_šk'ol'i; • čay'o | rak'aču | pryyl'ad'ajes':e iak s'l'ip'y da_γr'ěšnayo c''ěla; • zapn''is'e | rasxr'ěstaču | γar3''ólka nav'erχu | v''ěčno rasxr'ěstany; • v'ytry | smark'aču /1/ | s'opl'i | smark'aty | a l''éz'e cylav'ac:e; • tr'oχ'i padras'c''i | smark'aču /2/ | šče r'ano v'ōtku p'ic'; • da_d'oxtara iz''i | strup'aču | tak''i strup'aty | i n'i_l''ěčys':e; • iěž_bōl'š s'ata | suχ'aču a to

tak''i suχ''i | *an'o r'ebra tarč'at*; • *nu_ī z' _īay'o s'il'ač* | *s''il'ny ĭak toĭ kòn'*; • *ust'au z'uby* | *ščarb'aču* | *χto c'ab'e sχ'oče tak'oγo ščarb'atayo*; • *što ty* | *šurp'aču* | *na_v'òspu kal''is' χvar'èu* | *čy što*; • *pak''inu c'ab'e* | *tarb'aču* | *n'i_b'udu s_tak''im tarb'atym žyc'*; • *trybuχ'aču ty* | *ĭak toĭ k'ormn'ik už'e vyl'ad'aĭeš*; • *ĭak ty br'yĭes':e* | *uyr'aču* | *tvar tak''i uyr'aty*; • *što ty* | *vałax'aču* | *tag_zar'òs* | *patstryž'ys' tr'oχu*; • *ĭa tab''è* | *vałas'aču* | *t'yĭe k'udly abr'èžu* | *n'i c'arpl''u tyχ vałas'atyχ*; • *zab'ač ĭak''i vars'ač* | *i yr'už'i* | *i pl''ečy zaras'l''i ĭak u_3''ika*; • *n'ibr'ytk'i χl'opec* | *a tak''i vauk'ač čay'os'*; • *n'i_l'ubl''u vusa-č'òu* | *pabr'yū_by us''iχ vus'atyχ i barad'atyχ*; • *čay'o ty* | *zub'aču* | *t'yĭe kryv'yĭe z'uby šč'èryš*; • *čay'o* | *z'irk'aču* | *pryyl'ad'aĭes':e ĭak s'l'ip'y da sr'ak'i*; • *kud'y pχ'aĭes':e* | *žyvat'aču* | *dl'a tak''iχ žyvat'atyχ tut n'im'a m''esca*.

Derywat *bay'ač* może niekiedy wyrażać podziw mówiącego dla osoby, która osiągnęła wysoki status materialny uczciwą drogą, por. *mòĭ šv'ag'er bay'ač* | *γar'uje ĭak vòl* | *'al'e d'obre žyv'e* | *m'aje yr'ošy* | *maš'yn p'ouno* | *dva samaχ'ody kup''iū*, a derywat *s'il'ač* dla osoby silnej, por. *ty pad'umaj* | *tak''i s'il'ač* | *kòn' n'avet n'i_dau r'ady* | *a vòn v'yc'aynuu f'òru z_bał'ota*. Derywat *mandr'ač* używany jest wyłącznie w znaczeniu pejoratywnym. Nazwa ta odnosi się do człowieka zarozumiiałego, który podkreśla demonstracyjnie swoją wyższość intelektualną oraz traktuje innych lekceważąco. Można więc przyjąć, że derywat *mandr'ač* nawiązuje semantycznie do przymiotnika *m'ondry* 'przemądrzały, zarozumiiały', a nie przymiotnika *m'ondry* 'mądry, rozumny', por. w związku z tym zwrot: *n'i_buc'_tak''i m'ondry*.

Analizowane odprzymiotnikowe nazwy nosicieli cech z FS *-ač* używane są w badanych gwarach przede wszystkim na określenie mężczyzn, ale niektóre z nich mogą również odnosić się do kobiet, przy czym zachowują gramatyczny rodzaj męski, por. *čay'o χac''èu toĭ z'ub'ač*; *što toĭ łup'ač γavar'yū*; *čay'o toĭ rak'ač pryyl'ad'aĭec:e*.

Omawiane derywaty nie mają swoich odpowiedników wśród nazw feminitywnych. Jedynym wyjątkiem pod tym względem jest derywat *bas'ač* /2/, który stanowi bazę słowotwórczą dla feminitywu *bas'ačka*. Nie zaskakuje więc fakt, że w badanych gwarach na określenie kobiet bardzo często zamiast derywatów używane są przymiotniki, por. *zub'ata uže pašl'a da_c'erkvy*; *guz'ata uč'ora umarł'a*; *z'ub'ata v'yšła z'amuš*.

Badane nazwy derywowane są przede wszystkim od przymiotników zakończonych na *-aty* (95%), np. *bay'aty* ≥ *bay'ač*, *bułav'aty* ≥ *bułav'ač*, *b'il'm'aty* ≥ *b'il'm'ač*, *guz'aty* ≥ *guz'ač*, *γarł'aty* ≥ *γarł'ač*, *γub'aty* ≥ *γub'ač*, *łup'aty* ≥ *łup'ač*, *nas'aty* ≥ *nas'ač*, *puz'aty* ≥ *puz'ač*, *smark'aty* ≥ *smark'ač*, *zub'aty* ≥ *zub'ač*. Pozostałe derywaty opierają się na przymiotnikach na *-avy*, por. np. *burχl''avy* ≥ *burχl''ač*, *γark'avy* ≥ *γark'ač*, oraz na przymiotnikach rdzennych,

por. np. *b'osy*, *d'ouy'i*, *z'ik'i*, *ylux'i*, *kas'y*, *l'ix'i*, *l'ysy*, *sux'i*, oraz na przymiotniku odmiesłowowym na *-any*, por. *rasxr'estany* ≥ *rasxr'estač*.

Ponad 80% przymiotników motywujących określa cechy fizyczne człowieka, zaledwie 10% cechy psychiczne, pozostałe przymiotniki wskazują na status materialny określanych osób oraz ich wiek.

Około 45% analizowanych derywatów ma pojedynczą motywację przymiotnikową, por. np. *d'ouy'i* ≥ *dauy'ač*, *z'ik'i* ≥ *z'ik'ač*, *ylux'i* ≥ *ylux'ač*, *kas'y* ≥ *kas'ač*, *l'ix'i* ≥ *l'ix'ač*, *l'ysy* ≥ *lys'ač*, *sux'i* ≥ *sux'ač*, *baχm'aty* ≥ *baχm'ač*, *bay'aty* ≥ *bay'ač*, *cyb'aty* ≥ *cyb'ač*, *zyb'aty* ≥ *zyb'ač*, *γark'av'y* ≥ *γark'ač*, *karp'aty* ≥ *karp'ač*, *kasm'aty* ≥ *kasm'ač*, *kastrab'aty* ≥ *kastrab'ač*, *kašl'aty* ≥ *kašl'ač*, *pl'ask'aty* ≥ *pl'ask'ač*, *rak'aty* ≥ *rak'ač*, *šurp'aty* ≥ *šurp'ač*, *z'irk'aty* ≥ *z'irk'ač*.

Nieliczne derywaty motywują się jednocześnie przymiotnikiem rdzennym i zakończonym na *-aty*, por. np. *bosy* // *bas'aty* ≥ *bas'ač* //.

Ponad 45% derywatów ma motywację przymiotnikowo-rzeczownikową, por. *barad'a* 'broda' // *barad'aty* ≥ *barad'ač*, *bułav'a* 'duża głowa' // *bułav'aty* ≥ *bułav'ač*, *b'urχ'el* 'okragła miękka masa' // *burχl'av'y* ≥ *burχl'ač*, *b''el'm'a* 'oczy' // *b'il'm'aty* ≥ *b'il'm'ač*, *čup* 'czub' // *čub'aty* ≥ *čub'ač*, *z'ub('ak)* 'ostronosy' // *z'ub'aty* ≥ *z'ub'ač*, *g'uza* 'guz' // *guz'aty* ≥ *guz'ač*, *γalav'a* 'głowa' // *γalav'aty* ≥ *γalav'ač*, *γorp* 'garb' // *γarb'aty* ≥ *γarb'ač*, *γ'orlo* 'gardło' // *γarl'aty* ≥ *γarl'ač*, *γub'a* 'warga' // *γub'aty* ≥ *γub'ač*, *kaud'un* 'brzuch' // *kaudun'aty* ≥ *kaudun'ač*, *kautun'y* 'kudły' // *kautun'aty* ≥ *kautun'ač*, *k'udły* 'kudły' // *kudl'aty* ≥ *kudl'ač*, *łop* 'czoło' // *łab'aty* ≥ *łab'ač*, *łax(m'an)* 'łach' // *łaxm'aty* ≥ *łaxm'ač*, *l'upa* 'warga' // *łup'aty* ≥ *łup'ač*, *maχn'o* 'meszek' // *maχn'aty* ≥ *maχn'ač* [2], *m'orda* 'morda' // *mard'aty* ≥ *mard'ač*, *nòs* 'nos' // *nas'aty* ≥ *nas'ač*, *p'ucy* 'policzki' // *puc'aty* ≥ *puc'ač*, *p'uzo* 'brzuch' // *puz'aty* ≥ *puz'ač*, *r'oy'i* 'rogi' // *ray'aty* ≥ *ray'ač*, *s''iła* 'siła' // *s''ilny* ≥ *s'il'ač*, *uy'or* 'wągier' // *uyr'aty* ≥ *uyr'ač*, *valas'y* 'włosy' // *valax'aty* ≥ *valax'ač*, *valas'y* 'włosy' // *valas'aty* ≥ *valas'ač*, *v'orsa* 'zarost' // *vars'aty* ≥ *vars'ač*, *voyk* 'wilk' // *vayk'aty* ≥ *vayk'ač*, *v'usy* 'wąsy' // *vus'aty* ≥ *vus'ač*, *z'uby* 'zęby' // *zub'aty* ≥ *zub'ač*.

Kilka nazw ma motywację przymiotnikowo-czasownikową, por. np. *m'on-dryc:e* 'mądrzyć się' // *m'ondry* ≥ *mandr'ač*, *m'urzac:e* 'brudzić się' // *murz'aty* ≥ *murz'ač*.

Regularnemu ucięciu podlegają cząstki przymiotnikowe *-at-*, np. *bułav'aty* ≥ *bułav'ač*, *mard'aty* ≥ *mard'ač*, *ščarb'aty* ≥ *ščarb'ač*, *-av-*, np. *γark'av'y* ≥ *γark'ač*, oraz *-an-*, por. *rasxr'estany* ≥ *rasxr'estač*.

Derywacji analizowanych derywatów towarzyszą nieliczne alternacje samogłoskowe: *o* → *a*, por. *b'osy* ≥ *bas'ač*, *d'ouy'i* ≥ *dauy'ač*, *m'ondry* ≥

mandr'ač, oraz spółgłoskowe dyspalatalizacyjne: $\chi' \rightarrow \chi$, por. $\gamma\lambda\chi''i \geq \gamma\lambda\chi'ač$, $l'ix'i \geq l'ix'ač$, $sux''i \geq sux'ač$, $k' \rightarrow k$, por. $ʒ''ik'i \geq ʒ'ik'ač$, $l' \rightarrow ł$, por. $s''il'ny \geq s'il'ač$.

Akcent jest prawie zawsze usytuowany na FS. Wyjątkiem pod tym względem jest nazwa *rasxr'ěstač*, w którym akcent pada na TS.

4. UWAGI KOŃCOWE

FS *-ač* wyodrębniony został w gwarach białoruskich okolic Narewki na Białostocczyźnie w 81 deadiektycznych nazwach subiektów cech.

Analizowany typ słowotwórczy wykazuje w badanych gwarach wysoką aktywność. Dorównuje on pod względem aktywności typowi słowotwórczemu z formantem sufiksalnym *-ak* i ustępuje typom słowotwórczym z formantami sufiksalnymi *-ik* i *-ec*, które przejawiają w tych gwarach najwyższą aktywność. Podobną aktywność typ ten wykazuje w pozostałych gwarach białoruskich. Wpływ polskiego języka literackiego na funkcjonowanie TS deadiektycznych nazw subiektów cech z FS *-ač* jest nieznaczny. Należy zaznaczyć, że deadiektyczne nazwy nosicieli cech z FS *-ač* nie są typowe dla polskiego języka literackiego. Występuje w nim zaledwie kilka nazw, które określały osobę ze względu na właściwe jej cechy wyrażone wyłącznie przymiotnikiem [Grzegorzczkova, Puzynina 1979, 99-100].

Deadiektyczne nazwy nosicieli cech derywowane są w badanych gwarach przede wszystkim od przymiotników zakończonych na *-aty* (95%). Pozostałe derywaty opierają się głównie na przymiotnikach na *-avy* oraz przymiotnikach rdzennych. Ponad 80% przymiotników motywujących określa cechy fizyczne człowieka, zaledwie 10% cechy psychiczne, pozostałe przymiotniki wskazują na status materialny określanych osób oraz ich wiek. Około 45% badanych nazw ma pojedynczą motywację słowotwórczą. Pozostałe derywaty motywują się zarówno przymiotnikiem, jak i rzeczownikiem.

Regularnemu ucięciu podlegają części przymiotnikowe *-at-*, *-av-*. Derywacji towarzyszą nieliczne alternacje samogłoskowe i spółgłoskowe. Akcent jest zawsze usytuowany na FS.

BIBLIOGRAFIA

- AGWB 1980, Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. I, Wrocław.
- Brodowska-Honowska, M., 1967, Zarys klasyfikacji polskich derywatów, Wrocław.
- Buzássyová K., 1974: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív, Bratislava.
- Dokulil M., 1962, Tvoření slov v češtině, 1. Teorie odvozování slov, Praha. [tłum. pol.] 1979, Teoria derywacji, Wrocław.
- Glinka S., 1960, Granice językowe i przykłady zróżnicowania fonetycznego gwar białoruskich Białostoczczyzny, „Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN”, 5, Warszawa.
- Grek-Pabisowa I., 1968, Rosyjska gwara starowierców w województwach olsztyńskim i białostockim, Wrocław.
- Grek-Pabisowa I., 1983, Słownictwo rosyjskiej wyspy gwarowej staroobrzędowców w Polsce. Rozwój i stan dzisiejszy, Wrocław.
- Grek-Pabisowa I., Maryniakowa I., 1980, Słownik gwary starowierców mieszkających w Polsce, Wrocław.
- Grzegorzczkowska R., 1979, Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe, Warszawa.
- Grzegorzczkowska R., Puzynina J., 1979, Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime, Warszawa.
- Grzegorzczkowska R., Puzynina, J., 1998, Słowotwórstwo, w: Gramatyka współczesnego języka polskiego, Warszawa.
- Honowska M., 1979, Ewolucja metod polskiego słowotwórstwa synchronicznego (W dziesięciolecie 1967-1978), Wrocław.
- Horecký J., 1959, Slovo tvorná sústava slovenčiny, Bratislava.
- Iwaniec E., 1977, Z dziejów staroobrzędowców na ziemiach polskich, Warszawa.
- Jaroszewicz J. 1844, Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca w. XVIII, Wilno.
- Jadacka H., 2001, System słowotwórczy polszczyzny (1945-2000), Warszawa.
- Juhász J., 1970, Probleme der Interferenz, Budapest.
- Kondratiuk M., 1964, Wokalizm białorusko-ukraińskich gwar powiatu hajnowskiego, „Slavia Orientalis”, 3.
- Kość J., 1989, Polszczyzna Węgrów a interferencje językowe, w: Interferencje językowe na różnych obszarach Słowiańszczyzny. Rozprawy Sławistyczne 4. Lublin.
- Kuraszkiewicz W. 1955, Domniemany ślad Jadźwingów na Podlasiu, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 1.
- Kuraszkiewicz W., 1964, Tendencje białoruskie i ukraińskie w gwarach okolic Puszczy Białowieskiej, „Acta Baltico-Slavica”, I.
- Laskowski R., 1966, Derywacja rzeczowników w dialektach laskich, cz. 1. Abstracta, collectiva, deminutiva, augmentativa, Wrocław.
- Laskowski R., 1971: Derywacja rzeczowników w dialektach laskich, cz. 2, Rzeczowniki z forantem w funkcji przedmiotowej, Wrocław.
- Łapicz Cz. 1989: Z problematyki badawczej piśmiennictwa Tatarów białostockich, w: Studia językowe z Białostoczczyzny. Onomastyka i historia języka, Warszawa.
- Łesiów M. 1994, Gwary ukraińskie między Bugiem a Narwią, „Białostocki Przegląd Kresowy”, t. II, Białystok.

- Michaluk D., 1997, Dobra i miasteczko Narewka na tle dziejów regionu (do końca XIX w.), Białystok-Narewka.
- Mironowicz E. 1993, Białorusini w Polsce 1944-1949, Warszawa.
- Nagórko A., 1998, Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem), Warszawa.
- Nałepa J. 1964, Jaćwięgowie. Nazwa i lokalizacja, Białystok.
- Pawluczuk W. 1972, Świątopogląd jednostki w warunkach rozpadu społeczności tradycyjnej, Warszawa.
- Poldauf I., 1958, Tvoření slov. O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha.
- Ružička J., 1964, Z problematyky slovotvorných modelov, „Prace Filologiczne”, XVIII, 2.
- Sadowski A. 1991: Narody wielkie i małe. Białorusini w Polsce, Kraków.
- Sajewicz M. 1990: Produktywne typy słowotwórcze dewerbalnych nazw agentywnych w gwarach białoruskich okolic Narewki i Białowieży na Białostocczyźnie, „Slavia Orientalis”, 3-4.
- Sajewicz M. 1993, Wyobrażenie „małej ojczyzny” w białoruskojęzycznych wspólnotach wiejskich na Białostocczyźnie, w: Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich, Lublin.
- Sajewicz M. 1995, Dewerbalne *nomina agentis* z formantami -ło, -un w gwarach białoruskich okolic Narewki i Białowieży na Białostocczyźnie, w: Studia z językoznawstwa słowiańskiego, „Rozprawy Slawistyczne”, 10, Lublin.
- Sajewicz M., 1997, O białorusko-ukraińskiej granicy językowej na Białostocczyźnie, w: Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce. „Rozprawy Slawistyczne”, 12, Lublin.
- Sajewicz M. 2000, Desubstantywne osobowe nazwy subiektów właściwości z formantem sufiksalem w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny, „Acta Polono-Ruthenica”, 5, Olsztyn.
- Sajewicz M., 2001a, Dewerbalne osobowe *nomina subiecti* w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny, w: Буларуская мова: Шляхі развіцця, кантакты і перспектывы, w: „Беларусіка – Albaruthenica”, 19, Mińsk.
- Sajewicz M., 2001b: O jednym przykładzie oddziaływania polskiego języka literackiego na system słowotwórczy gwar białoruskich Białostocczyzny, w: Intermedialność / Intermedialität, Lublin.
- Sajewicz M., 2002, Derywacja sufiksalem osobowych nazw subiektów w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny. Deverbativa. Deadiectiva, Lublin.
- Sajewicz M., 2003a, Zróżnicowanie etniczno-językowe wiejskiej społeczności prawosławnej Białostocczyzny w świetle badań naukowych oraz w oczach mieszkańców tego regionu, w: Język ukraiński. Współczesność – historia, Lublin.
- Sajewicz M. 2003b, Суффіксальное слоўаабразаванне атглагольных названий суб'ектов дзействаў у беларускіх гаворках верхняга течения реки Нарев в беластоцкім рэгіоне [Польша], in: Proceedings of the third International Congress of Dialectologists and Geolinguists, 2.
- Sajewicz M. 2003c, Dewerbalne osobowe *nomina subiecti* z formantem -ač w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny, „Acta Albaruthenica”, 3, Mińsk.
- Smoczyński W. 1972: Dialekt litewski w północno-wschodniej Polsce, w: Sprawozdanie z posiedzeń komisji naukowych Oddziału PAN w Krakowie za r. 1971, Komisja Językoznawstwa, Kraków.

- Smułkowska E., 1960, Przykłady różnicowania morfologicznego gwar białoruskich Białostoczczyzny. „Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN”, III, z. 5, Warszawa.
- Smułkowska E., 1968a, Szkic systemów fonologicznych gwar Białostoczczyzny wschodniej. „Slavia Orientalis”, 3.
- Smułkowska E., 1968b, Słownictwo z zakresu uprawy roli w gwarach wschodniej Białostoczczyzny na tle wschodniosłowiańskim, Wrocław.
- Szymański W. 1973, Słowiańszczyzna wschodnia, Wrocław.
- Šmilauer V., 1971: Novočeské tvoření slov, Praha.
- Wiśniewski J. 1957, W sprawie badań nad pograniczem Jaćwieży. „Przegląd Historyczny”, 2.
- Wiśniewski J. 1964a, Rozwój osadnictwa na pograniczu polsko-rusko-litewskim od końca XIV do połowy XVII w., „Acta Baltico-Slavica”, 1.
- Wiśniewski J. 1964b, Zarys dziejów osadnictwa wiejskiego we wschodniej części województwa białostockiego do połowy XVII w., w: Nawukowy zbornik, 2, Białystok.
- Wiśniewski J. 1977, Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny. Geneza i rozwój oraz różnicowanie i przemiany etniczne, „Acta Baltico-Slavica”, 11.
- Wiśniewski J., 1980, Zarys dziejów osadnictwa na Białostoczczyźnie, w: Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. I, Wrocław.
- Zielińska A. 1996, Wielojęzyczność staroobrzędowców mieszkających w Polsce, Warszawa.
- Винокур Г.О., 1946, Заметки по русскому словообразованию. „Известия АН СССР, 5, Серия Литературы и языка”, 1.
- Вярхоў П. У., 1965, Назоўнікі з суфіксам -ач (-‘ач) ў беларускай мове, w: Вялізарская мова (Даследаванні па лексікалогіі), Мінск.
- Граматыка беларускай мовы, т. I, Марфалогія, Мінск 1962.
- Земская Е. А., 1973, Современный русский язык. Словообразование, Москва.
- Земская Е. А., 1992, Словообразование как деятельность, Москва.
- Ковалик І. І., 1958a, Вчення про словотвір, Львів.
- Ковалик, І. І., 1958b, Про деякі питання слов’янського словотвору, Київ.
- Кубрякова Е. С., 1972, Словообразование, w: Общее языкознание, Москва.
- Лещинская О. А., 1974, Суффиксальное словообразование атрибутивных существительных в современном белорусском языке [АКД], Минск.
- Лукашанец А. А. 1998, Змены ў структуры беларускай літаратурнай мовы і дынаміка яе норм. Словаўтварэнне, w: Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Беларуская мова. Opole.
- Лукашук М. П., 1973, Отприлагательные существительные в современном белорусском языке [АКД], Минск.
- Лукашук М.П. 1974, Адпрыметнікавыя назоўнікі з суфіксамі -ак, -ач, -ар у сучаснай беларускай мове, w: Беларуская мова і мовазнаўства, 2, Мінск.
- Лукашук М. П. 1980, Словаўтварэнне назоўнікаў матываваных прыметнікамі ў сучаснай беларускай мове, w: „Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук”.
- Лопатин В. В., 1977, Русская словообразовательная морфемика, Москва.
- Моисеев А. И., 1987, Основные вопросы словообразования в современном русском литературном языке, Ленинград.

- Саевіч М., 1995. Уяўленне „малой радзімы” ў беларускамоўных вясковых супольнасцях на Беласточчыне. „Веснік БДУ”, серыя 4, 2.
- Сцяцко П. У., 1977, Беларускае народнае словаўтварэнне. Афiксальныя назоўнікі, Мiнск.
- Tetowska-Trojewa M., 1988, Отглаголни имена за лица в българските говори. *Nomen agentis*, София.
- Улуханов И.С., 1977, Словообразовательная семантика в русском языке и принципы её описания. Москва.
- Шакун Л.М., 1978: Словаўтварэнне, Мiнск.

ОТПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ ЛИЧНЫЕ *NOMINA SUBIECTI*
СО СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ ФОРМАНТОМ *-АЧ*
В БЕЛОРУССКИХ ГОВОРАХ ОКРЕСТНОСТЕЙ НАРЕВКИ
В БЕЛОСТОКСКОМ РЕГИОНЕ

Резюме

В настоящей статье излагаются результаты анализа отприлагательных личных *nomina subiecti* со словообразовательным формантом *-ач* в белорусских говорах окрестностей Наревки в белостокском регионе (Польша).

Материальную базу исследования составляют отприлагательные личные названия субъектов признаков с формантом *-ач*, собранные автором в 10 деревнях, расположенных на территории гмины Наревка. В этих деревнях проживает в подавляющем большинстве население православного вероисповедования, пользующееся в повседневной жизни белорусскими говорами. Воздействие на местные говоры соседних украинских говоров незначительно, гораздо большее влияние оказывает на них польский литературный язык. В настоящее время православное население исследуемой территории свободно владеет польским языком. Этот язык используется ими прежде всего в контактах с местными поляками, служащими и жителями городов.

Основной целью проведённого словообразовательного анализа было установление полного инвентаря дериватов (наименований лиц), составляющих в исследованных говорах словообразовательный тип отприлагательных названий носителей признаков. Кроме этого, много внимания уделялось характеристике мотивирующих основ, определению продуктивности исследованного словообразовательного типа, а также семантической и морфонологической характеристике дериватов.

До сих пор словообразованию существительных в белорусских говорах на территории белостокского региона диалектологи уделяли мало внимания. Проведённый автором настоящей статьи словообразовательный анализ личных названий субъектов [SAJEWICZ 2002], функционирующих в периферийных белорусских говорах верхнего течения реки Нарев в белостокском регионе, является по сути дела первым комплексным исследованием одной из словообразовательных категорий и продолжением, в более

узком масштабе, тех исследований, которые на территории Белоруссии проводились П.В. Стецко и другими белорусскими исследователями.

Перевел Михал Савич

Słowa kluczowe: gwary białoruskie, deadiectiva, nomina subiecti, formant-ač.

Ключевые слова: белорусские говоры, deadiectiva, nomina subiecti , формант-ач.

Key words: Byelorussian dialects, deadiectiva, nomina subiecti, formant-ač